

Révész Sándor

Antiadysta elmélkedések

40

Ha Ady Endre németnek születik, Thomas Mann lett volna a legszenvedélyesebb ellensége. Eppen addig utálták volna egymást, ameddig Ady élt. A háborús években született elmélkedős könyvében (*Egy apolitikus ember elmélkedései, Gabo Kiadó, Budapest, 2014, 520 oldal*) Mann félezer oldalon át rázza ki a szuszt az olyan pacifista, globalista, szekularista, internacionalista, republikánus, haladár, nyugatos, forradalom párti, aufklárista, frankomán „civilizációs irodalmárokból”, amilyen legtipikusabban Ady Endre volt. Ez a Thomas Mann még meglehetősen antieurópai a fehérek között, és a romantikus, pesszimista, nacionalista tizenkilencedik század nevében tagadja azt a huszadik században feltámadó tizennyolcadikat, mely „humánus módra, az »emberéért« rajongva a művészetet arra használta, hogy szociális és politikai reformokat propagáljon vele”.

Az apolitikus Mann szerint „a nemzetközi illuminátusság, a szabadkőműves világpáholy” készítette elő és robbantotta ki („persze a gyanútlan németek kizárásával”) a háborút, amit a „civilizáció” vív Németország ellen, hogy rákényszerítse a demokrácia normáit, holott „a demokrácia,... a politika maga idegen a német természettől és mérgezően hat rá.” „...A politikai demokrácia, az 1789-es szabadkőműves-republikánus rétor-burzsoá olthatatlan halálos gyűlölete munkálkodott (a Németországra támadó társnépek – R. S.) átkozott művén ellenünk, állami berendezkedésünk ellen, lelki militarizmusunk, a rend, a tekintély és kötelesség szelleme ellen.” A demokrácia nem jelent mást, mint „a

többség erőszakos uralmát a kisebbség fölött, tehát a valószínűleg ostobákét a valószínűleg okosabbak fölött”. A demokrácia a kisember eszköze arra, hogy megszabaduljon a nagy emberektől. Németországnak nem demokrácia kell, hanem „katonás kormányzat”, „csakis egy olyan vezér uralma alatt, aki a német fajtajú Nagy Ember vonásait viseli”. Így Mann.

És tovább: Németország ellenségei azok, akiknek szeme előtt az az „álomkép” lebeg, hogy a nemzeti demokráciák egyszer majd egy „szellemileg egységes európai vagy világdemokráciává” egyesüljenek. Egy ilyen világdemokráciában a német szellemből nem maradna semmi.

Mann hosszan és egyetértőleg idézi Dosztojevszkij elméletét arról, hogy a németiség lényege kétezer éve a Nyugat-ellenes harc, a szembeállítás Róma örökségével, miszerint egyetemes egységben kell összefogni az emberiséget. A huszadik századi nyugati „civilizáció imperia-lizmusa a római egyesítő gondolat végső formája”, amely ellen Németországnak a legrettentőbb harcot kell vívnia.

Thomas Mann a háborúnak csak is a Nyugat-ellenes irányát pártolta. A Kelet-elleneset a legkevésbé sem. Hiszen a német-orsz szövetség gondolatáért lelkesedett. „Oroszország és Németország összetartozik? Jelenkori egyetértésük, jövőbeni kapcsolatuk a háború kezdete óta a szívem vágya és álma, és még a kívánatosságánál is több: világpolitikai-szellemi szükségszerűség lesz ez az egyetértés és kapcsolat” az angolszász világhatalmi túlsúllyal szemben. Amikor megkezdődnek a

fegyverszüneti tárgyalások Oroszországgal, így örvendezik: „teljesül régi, szinte a háború kezdete óta melengedett szívem vágya: béke Oroszországgal”. Márpedig az az Oroszország már Lenin Szovjet-Oroszországa volt.

A köztes pozíció Kelet és Nyugat között, ami Adynál tragikus nemzeti gyöngeség, Mann-nál hősies világtörténelmi hivatás: „a Kelet és Nyugat közti német magány”. Aki Németországból „egyszerű polgári demokráciát” kívánna csinálni, az „unalmassá, világossá, ostobává és némettelenné kívánná tenni, tehát antinacionalista lenne”.

Ilyen szánalmas antinacionalista a tipikus német „radikális irodalmár”, aki „testestül-lelkestül az Entente-é”, hazája ellenségei. Önundor, kozmopolita önfeladás jellemzi, és igazából a francia nemzet-karakter tipikus jegyeit mutatja. Az ilyen civilizációs irodalmár hazája vereségét kívánja. Még az a szerencse, hogy „a civilizációs irodalmárnak nem kell megírnia a német second empire débâcle-ját (a második birodalom teljes összeomlását – *R. S.*), nem, azt semmiképp sem. Örülhet, ha Németország nem győz túl feltűnően...”

Aki ezekben az években Németországban így gondolkodott, szinte automatikusan antiszemita is volt. Mann nem. Ebben a vaskos elmélkedő könyvben egy rossz szó sem esik a zsidókról, de esnek méltató szavak a kor legnagyobb hatású antiszemita műveinek szerzőjéről, az antiszemiták szellemi vezérééről, a „derék németté lett” Houston Stewart Chamberlainról, anélkül hogy az ő munkásságának zsidóellenes vonásai szóba kerülnének. Mann ekkor sem volt antiszemita, de ekkor még érzékeny sem volt rá.

Az apolitikus és nemzeti Mann úgy vélte, hogy az igazi német polgár apolitikus és nemzeti. Érvényes Nietzsche álláspontja, miszerint jól

berendezett országban csak az államférfiaknak kell politikával foglalkozniuk. A német polgár a német kultúra és szellemiség hordozója. A háború pedig „a nemzeti jellegzetességet őrzi és erősíti: a háború a nemzeti kultúra racionalisztikus bomlasztásának fő ellenszere”.

Mann a Romain Rolland-nal folytatott meglehetősen agresszív polemijában elutasítja az egyetemes érvényű értékek és mértékek lehetőségét, mintha a gondolkodási sémának is nemzeti karakterük lenne, és sommás jellemzést ad a francia értelmiségről: „Micsoda arrogáns együgyűség, hogy ráfogjátok más népekre saját gondolkodási sémátokat, bennünket saját értékmérőitek szerint ítélték meg”; „A francia értelmiségiek, uram, úgy viselkedtek, mint a bolondok. (...) Nem volt látható kivétel.”

Thomas Mann készséggel elismeri, hogy nem pacifista. Nem hiszi, „hogy az élet valaha is békés lehetne, és azt sem, hogy a kedves emberiség örök békében sokkal szebben festene, mint karddal felövezve”. Az emberiség, „míg vér csorog az ereiben, (...) nem pedig enyhét adó olaj, addig olykor ontani is akarja”. Nemzetek fölötti felelősség egyedül apolitikus népben él, ez pedig a német. „Nem, nem a nacionalista-internacionalista demokráciára van Európának szüksége – az lehetetlen, nem is az volna, örökké tartó anarchia lenne. Európa békéje nem nemzetközi, hanem nemzetek fölötti, nem demokratikus, hanem német béke. Európa békéje csak a nemzetek fölötti nép győzelmén és hatalmán alapulhat.” „Hogy a legműveltebb, legigazságosabb, a békét leginkább szerető nép egyben a leghatalmasabb, a legparancsolóbb – ezen, a Német Birodalom semmiféle felbujtással ki nem kezdhető hatalmán kell nyugodnia Európa békéjének.”

Ez demokratikus körülmények

között soha nem valósulhatna meg. Mann elveti az általános és egyenlő választójog elvét. Felfordul a gyomra a Mazzini-félék (tehát az Ady-félék) fölfogásától, miszerint „a választójogi törvény (...) minden szabadság alapelve”. Hiszen: „ha egy nép »több, mint részeinek összege«, akkor nem a nép nyilvánított véleményyt, ha megkérdezték külön-külön egyes részeit. (...) A nép akarata lehet más is, mint az »összegé«, a tömegé. Egy mechanikus-demokratikus népszavazás a háború harmadik évének Németországában siralmas valószínűséggel azt az eredményt hozná, hogy nyomasztó többségben vannak az azonnali és feltétel nélküli, azaz végzetes béke hívei.”

Az *Egy apolitikus ember elméldéseiben* a politika egyenlő a demokráciával, az pedig egyenlő a „jólétbálynányozással”, a hasznossági elvvel, „amelynek legfőbb mozgatórugója a jólétre törekvés, rangadó uralkodója pedig a pénz”. Az egész „hasznossági elvtől függő korszak” azon a felvilágosodott-jakobinus téveszmén alapul, hogy létezik az emberi természettől, az emberi élet tapasztalataitól független idea, az ideális társadalom ideája; létezik a haladás, mint ezen idea megközelítésének a folyamata; és ennek a haladásnak a szolgálata az ember dolga. Következésképpen az ember legfőbb földi dolga politikai jellegű, és ami politikai dolog, az egyben demokratikus is, hiszen az egyenlőnek tételezett emberek javát célozza. Így olvad össze a demokrácia fogalmában és így válik egyneművé és egyenértékűvé polgári demokrácia és diktatúra, a felvilágosodás demokratikus és diktatórikus öröksége. „Mit akar minden felvilágosodás? (...) Nos hát, a boldogságot. A híres célt: »a lehető legnagyobb boldogságot a lehető legtöbb embernek«. (...) De mi a boldogság? Senki nem tudja a boldogságot általános érvennyel meghatározni. A boldogság valami teljességgel relatív és személyes do-

log.” Miután pedig az emberek túlnyomó többsége boldogságon „zabálást és vedelést” ért, a felvilágosodás mindent lezülleszt és materializál. A felvilágosodásnak hódoló embertömeg „egyre sóvárabb, elégedetlenebb, ostobább és vallástalanabb lesz. Vallástalanabb, igen. A liberalizmus téved, ha azt hiszi, hogy a választ elválaszthatja a politikától: huzamosabb időn át nem lehetséges vallás nélküli politika.” A társadalmi szférában az emberek sohasem fogják megtalálni a nyugalmukat, „a megbékülés máshol keresendő, nem a társadalmi szférában”.

Ez nem az a Thomas Mann, aki a magyar intelligencia közmelegében él. Nem is volt esélye rá, hogy benne éljen. Hiszen ezt a Thomas Mannt még a Rákosi-Révai korszak után sem engedték be a magyar nyilvánosságba. Akkor sem, amikor az összes többi Thomas Mannt beengedték már. A fiatalabbat is, az öregebbet is. Az apolitikus elméldések 2000-ben jelent meg a Helikonnál először, most a Gabónál másodsor. Mindkétszer csak úgy magában. Csupaszon. Informáló, elemző szöveg és jegyzetek nélkül. (Még a – némethez képest – idegen nyelvű idézeteket is fordítatlanul hagyták. Ha valaki nem olvassa az összes nyelvet, amit Mann használ, úgy kell neki. „Ugye, nincs értelme, hogy felidézzem a mesét?” – kérdezi az olvasótól Mann, amikor Joseph von Eichendorff *Egy mihaszna életéből* című művét pertraktálja. Persze hogy nincs, mondhatta erre a Mannt fogyasztó művelt német olvasó száz évvel ezelőtt. De a mai magyar? Szinte laponként hozhatnánk hasonló példákat. Miért nem jut eszébe fordítónak, szerkesztőnek, kiadónak, hogy az olvasót a pénzéért mégiscsak rendszeren ki kellene szolgálni?)

Nem vettem észre, hogy ennek az új, ennek a Varázshegy előtti anti-

adysta Mann-nak a felbukkanása az ezredfordulón nyomot hagyott volna a magyar szellemi életben. Hogy megkezdődött volna az elmélkedés arról: miért is elmélkedett így, a mai antieuropéer, antidemokrata, autokrata, sovinszta antiadystáinkhoz ennyire hasonlóan a világtörténelem adott pontján az, aki azután annyira másképp gondolkodott?

Mann maga is hajlott rá, hogy az apolitikus elmélkedésektől megóvja a nyilvánosságot. Ezek az elmélkedések a háború elejétől 1917 végéig íródtak. „Azon a napon zárom ezen elmélkedéseket, amikor a Németország és Oroszország közötti fegyverszüneti tárgyalásokat jelentik.” Vagyis a fegyverszüneti megállapodás aláírása, 1917. december 5-e előtt egy-két nappal. Szerző, szerzőné, kiadó – mindenki bizonytalan volt benne, hogy jó lesz-e ezeket a háborús jegyzeteket közrebocsátani. Mire a könyv a nyomdába ért, a háború – 1918 nyarán – végső fordulatot vett. Az amiens-i csata után már minden reálistan gondolkodó, tájékozott német és köztük Mann is tudta, hogy a háború elveszett. Amikor a fegyverletétel előtt pár nappal a hezitáló Mann értesült róla, hogy a könyv kiszállítását megkezdték, állítólag csak annyit mondott: „Isten így akarta.”

Mann a legkevésbé sem forgolódott egyedül a damaszkuszi úton. Magyarországon is, Németországban is sok millió ember gondolkodott egészen másképp a háborúról a vége felé, mint az elején, illetve mint addig, amíg „győzelemre álltunk”. Mann fordulata a mi őszirózsásunkkal egy időben kirobbant forradalom, a császár menekülése és a fegyverletétel után nyomban elkezdődött, és nagyjából három év alatt vált teljessé. Akkor, amikor a rapallói béke aláírása után pár héttel Deutschvölkischer Schutz- und Turzbund vérgőzös antiszemitái

meggyilkolták Walter Rathenaut, a zsidó származású, asszimiláns, liberális külügyminisztert. Akkor állt ki Mann immár egyértelműen, nyilvánosan és szenvedélyesen a demokrácia és a humanizmus értékei és a weimari köztársaság stabilizálása mellett. Nem sokkal ezután megjelent és nagyon mély benyomást tett az egész európai intelligenciára a Varázshegy, melynek végén így búcsúzunk el a világháború vaksötétjében eltűnő Hans Castorptól: „Isten hozzád, akár élsz, akár halsz! Kilátásaid nem a legrózsásabbak; a félelmetes táncmulatság, amelybe belesodrótál, még jó néhány bűnös esztendeig eltart, és nem mernénk nagy összegbe fogadni, hogy ép bőrrel menekülsz. (...) Vajon a halálnak ebből a világraszóló ünnepéből, a borús esteli eget körös-körül pirosra festő gonosz, lázas tűzvészéből is feltámad egykor a szeretet?”

Thomas Mann akkor sem tévelygett magabiztosan, amikor a legsarkosabban fogalmazott. Ő mindig is a tévelygés tudatával tévelygett, és ezt sokféleképpen kifejezte.

Már az előszóból is megtudjuk, hogy ez a könyv csupán „keresés, viaskodás, tapogatózás”. Egy önmagával meghasonlásban lévő, ingadozó ember tapogatózása. Ahogy „Németországnak ellenségei vannak saját falai között”, a szerző haladástagadó, haladásellenes harcának is vannak ellenségei a saját fején belül: „lehetséges, hogy saját konzervatív bensőmben is őrzök olyan elemeket, amelyek előmozdítják Németország »haladását«”. Mann attól tart, hogy a munkássága nem felel majd meg pontosan a gondolkodásmódjának. „Írói munkásságom volna tehát az, amivel Németország »haladását« részemről úgy támogatom, hogy konzervatív módon hadakozom ellene?”

Ne felejtjük el, hogy ez az apolitikus elmélkedő már belekezdett az

eredetileg sokkal kisebb léptékűnek elképzelt Varázshegybe. Épp ezen elmékedések kedvéért hagyta azt félbe, nagyon nem szívesen. „...En engesztelésre törekszem ezzel a könyvvel, amikor rámutatok, mennyi lemondást foglal magában. Félretettem legkedvesebb terveimet... Viaskodtam és sok mindenről lemondtam.” A Varázshegy, ha jól megnézzük (amire persze itt nincs hely), egyszerre ellentéte és folytatása az apolitikus elmékedéseknek. Settembrini kínos naivitással, a világhelyzet teljes félreértésével, szálnalmasan bukott próféciákkal, a saját világegyesítő teóriáit kompromittáló nemzeti elfogultsággal és persze a nacionalista indíttatású háború pártolásával képviseli a haladást, a humanizmust és a demokráciát. Naphta pedig ezeket nyomasztó szellemi erőfölénnyel tagadja, mégpedig úgy, hogy a felvilágosodás összetett és ellentmondásos örökségből ő is képvisel valamit: a terror és a véres proletáröszton igazolását. Naphta öngyilkossága, Settembrini és Castorp szétválása a háborús front két oldalára – minden irányban zsákutcát mutat.

Mann már akkor is elkerülhetetlennek tartotta a haladást és Németország demokratizálását, amikor tagadta és ellenezte. Mint fentebb idéztük, magában is érezte a haladást. Nehéz megragadni, talán legjobb lesz egy hosszabb idézettel érzékeltetni azt az ambivalenciát, ami az elmékedések kötőanyaga. Mann, miután kegyetlen tollal szétcincálta, magában is fölfedezi a „civilizációs irodalmárt”. „Az én saját létem és lényem a civilizációs irodalmárhoz képest sokkal kevésbé idegen és ellentétes, mint amilyennek a hidegen objektív és ellentétes kritika alapján látszhatna, amelyben én amazt részesítettem. (...) Szó sincs ugyanis arról, hogy ő rossz polgár és hazafi lenne, aki nem törődik Németországgal. Ellenkezőleg!, min-

den erejét összeszedve törődik vele, a legnagyobb mértékben felelősnek érzi magát a sorsáért. Olyan fejlődést akar és szorgalmaz, amelyet szükségesnek, azaz: elkerülhetetlennek tartok; amelynek természetem szerint önkéntelenül én magam is bizonyos mértékig részese vagyok; nem látom azonban okát, hogy újjongjak is hozzá. Ostorral és sarkantyúval olyan fejlődést ösztökél, amely számomra, legalábbis nemritkán feltartóztathatatlanul és sorszerűnek tűnik, és amelyhez szerény részemmel hozzájárulni tulajdon sorsom is; amellyel homályos okokból mégis bizonyos konzervatív oppozíciót szegezek szembe...”

A tömérdék Saulus-Paulus történet, amellyel a világtörténelemben és különösen annak utolsó száz évében találkozunk, mind azt mutatja – gondoljunk csak az exsztálinista '56-osokra –, hogy Paulus nem a semmiből lesz, és Saulus nem válik semmivé. A nagy Saulusban is ott volt egy kis Paulus, a nagy Paulusban is ott maradt egy kis Saulus. Csak nem mindenki marcangol ki magából minden bonyolult, homályos ellentmondást olyan kényszeres lelkiismeretességgel, mint Thomas Mann.

Az apolitikus elmékedő léptenyomon paradoxonokba botlik. Nincs rá helyünk, hogy botladozásait végigkövessük, de a kíváncsi olvasónak, kinek idejéből és türelméből nem futja rá, hogy végigrágha magát a szép vastag könyvön, figyelmébe ajánljuk különösen az 58–59., 67., 71., 75–76. 95., 97., 115., 117., 431., 467., 510. oldalakat. Abból a sok-sok izgalmas (de néha azért, mi tagadás, fárasztó) elemzésből, amellyel Mann a szellemi szentháromságából, Schopenhauerből, Wagnerből és Nietzschéből kifejti a maga koncepciójának az igazolását, kiderül, hogy ennek a koncepciónak a cáfolatát is ki lehet belőlük fejteni. Anynyi befalt betűvel és zenével, annyi

ésszel és lelkiismerettel, amennyivel ez az apolitikus ember, ez az unpolitischer Mann az elmélkedésének nekiindult, nagyon el lehet kényelmetleníteni az olvasó helyzetét.

Thomas Mann egy világháborúval később maga is azok közé az általa egykoron legmélyebben megvetett páriák közé tartozott, akik holmi univerzalista megfontolásokból hazájuk vereségét kívánták. Zeitblom a Doktor Faustusban megéretteti velünk ennek lelki súlyát. Mann még éppen megérte azt is, hogy Németország attól támadjon föl, amittől el kellett volna pusztulnia, ha bármi alapja lett volna mindannak, amit az apolitikus elmélkedő a német „nemzeti karakterről” összehordott. A Nyugathoz való politikai és civilizatorikus hasonulás lett a német sikertörténet alapja. Ez a konklúzió a liberális önelégültségünknek megfelel, de a hasznos tanulság máshol van.

Előző két dolgozatomban ebben a folyóiratban Adyról, illetve Ludassy Mária könyve kapcsán a felvilágosodásról szolt. Jó okunk van rá, hogy visszanezzünk rájuk.

Adyról megállapítottuk, hogy a modernsége és a magyarsága nem passzolt össze, két különböző irányba mutatott. Ady a XIX. századot uraló nemzetkarakterológiai felfogást vitte tovább, ami nem illett össze az ő radikális, nyugatos modernizmusával. Idéztük Balassa Péter sarkos féligazságát, miszerint „Ady nem valaminek a kezdete, hanem a XIX. század lezárása”. Ady magyarként ugyanúgy a nemzetkarakterológiába belepistult XIX. századot képviselte modernizmusával ellentétesen, miként Thomas Mann németként antimodernizmusával összhangban. Az 1919-ig élt Ady sem tudott túllépni azon, amin 1919 előtt Thomas Mann sem, csak össze tudta egyeztetni az összeegyeztet-

tetlent, mert hiányzott belőle az az intellektuális igényesség, ami Mann számára ezt lehetetlenné tette.

Százéves távolságból visszatekintve egyértelmű, hogy azoknak volt igazuk, akik úgy látták, hogy a felvilágosodás ethoszára épülő nyugatos progresszió olyan elemeket próbál összeilleszteni, amelyeket nem lehet. Például polgári demokratikus politikai és szocialista gazdasági rendszert. Ady is ebben a kettősségben hitt. Valaminő ideális lehetetlenben. Amit Mann elutasított, a lehetetlen idealizmusaként utasította el. Ő is antikapitalista volt, mint Ady, csak ő azt is látta, és jól látta, hogy a polgári demokrácia és a haszonelvű kapitalizmus nem választható egymástól. Ő ekkor egy másik ideális lehetetlenben hitt, az individuum széles körű szabadságát biztosító nemzeti államszocializmusban: „Mondják ugyan, hogy a történelemben egymást váltogatják az individualisztikus és a szociális gondolkodás korszakai; de a német szellemi habitusra nézve nincs ellentét ezen a téren, és nem szükség-szerű, hogy váltakozás és ingadozás folyjék a két ellenséges principium között. A német individualizmus sajátossága marad, hogy nagyon jól összefér az etikus szocializmussal, amelyet államszocializmusnak neveznek, és amely valami más, mint az emberjogi-marxista.”

Ludassy Mária könyvéről írván arról értekeztünk, hogy valaminő szemfényvesztésbe, avagy tévedésbe kell sodródnia annak, aki a felvilágosodáshoz egyértelműen és pozitívan kíván viszonyulni. Mert igazából a felvilágosodást „egyértelműen elfogadni lehetetlen, mert két összeférhetetlen értelme van neki. Két különböző dolgot jelenthet a felvilágosodás, vagyis az a törekvés, hogy a világ az irracionális, a babonáság, a feudális zsarnokság sötétségéből az értelmes emberi lét világos-

ságába emelkedjék. Egy: a szabad embereket, illetve azok összességét valamiképp az értelem vezérli, ezért a szabad emberek világa lesz az értelem világa. Kettő: Tudjuk, milyen az értelmes világ, tudjuk, milyenné kell a világunkat tennünk, azokba, akik nem tudják, át kell vinni a mi tudásunkat, meggyőződésünket, akaratunkat. A hozzánk képest másképp gondolkodók szabadsága kártékony szabadság, akaratunk kártékony akarat: akadály az értelmes világba vezető úton. Ennek a kettősségnek megfelelően vezetnek a felvilágosodás útjai a demokráciához, a liberalizmushoz, a piacgazdasághoz, az emberi jogok elismeréséhez egyrészt, a kommunizmushoz, a tervgazdasághoz, a totalitárius zsarnoksághoz és az emberi jogok tagadásához másrészt.” Ennek a kornak az értelmisége erősen hajlott rá, hogy a felvilágosodás demokratikus és diktatórikus örökségét egybenézze, és így fogadja vagy utasítsa el. Nemcsak Mann értette bele a demokráciába a diktatúrát, de – ellenkező előjellel – azok is, akik a jakobinusokért rajongva harcoltak a szabadságért (a Vérmező véradói, Petőfi, Vasvári stb.), és azok is, jó sokan, Móróczi Zsigmondtól Móra Ferencen és Tóth Árpádon át Juhász Gyuláig, akik az őszirózsás forradalom folytatásaként üdvözölték a „proletárdiktatúrát”. Thomas Mann „apolitikussága” az ő politikusságuk ellenpárja.

Előző dolgozatunkban arra a következtetésre jutottunk, hogy a felvilágosodás mellett nem lehet a felvilágosodás optimista idealizmusában megragadva hatásosan érvelni. „Mintha (...) Voltaire és Montesquieu óta nem történt volna semmi. Mintha a történelmi fejlődés ellentmondásos, dialektikus, drámai jellegét kifejtő XIX. századot, Hegel, Feuerbach, Marx századát átugrottuk volna. A haladás és a hozzá kapcsolt értékek, elvek a felvilágosodás

korának szelleme szerint összekapcsolódtak a Jó fogalmával, és ha a Jó érzete hiányzik, akkor elvesztik hitelüket és vonzásukat. Márpedig a Jó érzete mindig hiányzik és hiányozni fog. (...) A Jobb sohasem jelenti azt, hogy a Jótól elválasztó problémáinkat kisebbnek, kevésbé drámainak, tragikusnak tekintjük, hiszen a mindenkori legsúlyosabb problémáinkat mindenkor a legsúlyosabb szavainkkal és érzelmeinkkel fogjuk megfogalmazni. Valamiféle konstruktív és progresszív antiidealizmussal lehetne a felvilágosodás liberális örökségét hitelesebben képviselni.”

Mann is a társadalmi lét megszüntethetetlen drámaiságának, konfliktusosságának valóságát állítja szembe a felvilágosodás ideális földi harmóniát ígérő „ámításával”. Csak hát ez számára (ekkor) a haladás tételezését, a történelmi optimizmus lehetőségét is kizárta. Úgy vélekedett, hogy a földi sorssal szembenézni képes, tisztességes ember a földi létet illetően csak pesszimista lehet. „Minden igazságszerető, tisztességesen pesszimista... ember el fogja ismerni, hogy individuum és társadalom viszállya örökre feloldhatatlan. El fogja ismerni, hogy a szociális élet a szűkséglet, a kompromisszum, a megoldhatatlan antinómiák szférája volt és marad, a népek kenetteljes ámításának fogja tartani, ha a pozitivisták felvilágosodás azzal kecsegtet, hogy megvalósítja az egyéni és társadalmi érdekek harmóniáját.”

Hogy Thomas Mann is éppen ilyesmivel kecsegtette a német népet az ideális német államszocializmusról szólván? Hát, igen. Mann azt írja elmélkedéseinek egy bizonyos pontján és írhatta volna sok-sok pontján hogy: „Zavart keltettem. Tartok tőle, hogy a nyájas olvasó már azt se tudja, hol áll a feje.” Bizony azt gyakorta nem is nagyon lehet tudni.